

## Յ Ա Ն Ո Ւ Ն Հ Ա Յ Դ Պ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

*«Կուզէի տեսնել աշխարհի մէջ ուժ մը,  
որ կարենար կործանել Հայ Ցեղը...  
Օ'հ, փորձեցէ՛ք բնաջնջել զայն...»*

*Ու. Սարոյեան*

Ինչպէս Պեքեովենեան համաճառագի մը առաջին ցնցող ու ճակատագրական ինչիւններով կազմուած պատկեր, Քսենեյարդ Դարը բացուեցաւ մութ ու մռայլ այն երկրին վրայ՝ որ Թուրքիա ժողովուրդը կը կրէր և որ կ'ապրէր Հայութեան ամենէն լայն քետերէն մին որպէս կազմակերպուած համախառնութիւն, կենսաբի բոլոր մարզերուն մէջ դէպի բարձրահայեաց նշանակետեր խոյանալու ձգտումով ռաբի ելած։ Աւայդ երկրին վրայ, հայրենի սրբազան հողէն յաճախ հեռու, սակայն նոյն այդ կախարչող աւանդին սարսուռով բռնուած, Քսենեյարդ Դարէն ե՛ւ անմահութեան յուսաշոգ պալատէն ներս յաղթական մուտք գործեցին մեր սփռնչիւն և հանճարեղ ցեղին ամենէն հարազատ գաւազները՝ մեր գրականութեան ու արուեստի անկորնչելի՝ փառքերը։

Եւ այսպէս, գաւառական քաղաքի մը մէջ, համեստ ուսուցիչ մը՝ գեղջկական կենսոյ փոքրիկ պատկերներով դէպի անմահութիւն իր ուղին սալարկեց ու դարձաւ լուսաշ հացի քարմուքեամբ և բոլորով համբուրելի՝ մեր Թիկտոնիցին։ Անդին, գեղածիծաղ վեներիկէն, տալիսի պատահութեան սահմաններուն հազիւ մաւարկած վարուժան մը իր «Սարսուռներ»ուն դադին բռնեց Հայութեան խիզճն ու գիտակցութիւնը։ Եփրատի «սեփա-վագ» հոսքին նման Սիամոթոն շառաչեց մեր գրականութենէն ներս, արիւնի ու սարսափներու, ինչպէս և վրէժի ու տոնիւթեան ճակարկելի շեփոքահարը որպէս։ Սեփաղը երգեց գիշերուած լռութեան մէջ ջախջախուող գանկերու և անմիջապէս մահերու մասին։ Հրանդը Արարատ մը գործով հակեցաւ դէպի լեռնաւանդ և խեղճ մշակը և անոր պանդուխտի բշտառութիւններով տառապեցաւ, նման Երուսաղիմ՝ որ «պագ»ի մը համար տարագրեց կենսոյ մը սպասող ձկնորսներուն եղբայրն ու ընկերը եղաւ։ Զարգարեան հոգիներէն ներս քաղաւորներ փնտռեց և Զօհրապ առօրեայ կենսոյ իր գեղեցիկ պատկերները բանդակեց։

Եւ տակաւին, գրագէտներու այս հոլիւն հետ, ամբողջ խումբեր արւեստագէտներու և տեղագրագործողներու, միացած ուսուցիչներու և կենսիկ այլ մարզերու աշխատաւորներու, դարձան երգիչները մեր ցեղային գարբնումին և յառաջընթացին։

Եւ ի՞նչ գարբնում էր, ի՞նչ ծլարձակում, ի՞նչ անգուպելի ձգտում դէպի բարձր ու գեղեցիկը ու Հայկականը։

Դարերով բանտուած և անհամար տարիներով քարայրներու խաւարին մնացած Հայ Միտն էր որ կ'արքննար յանկարծական սքափումով մը, լոյս աշխարհ մտնելով կապտեմբեր փշրած Միտի մը սաստկութեամբ այլ աշխարհաշէն մտադուրեամբ։ Ցեղին դարերով անաշխատ մնացած իմացական ցրուած ուժերուն մէկտեղումն էր ան, արուեստներու և մտաւորական գարբոսի գեղեցիկ ծաղկում մը այն հողին վրայ՝ որ պարսրուցած էր

մարդկային արիւնով ու միտով, որում վրայ ո'չ մէկ գեղեցիկ գոյութիւն կրնար ապրիլ բռնութեամբ խտտաշունչ հովին տակ:

Եւ նոյն այս ամենակուլ հովը, այս անգամ աւելի երիտասարդ և հետեւաբար աւելի՝ ուժգին, պիտի ստակար ծնող և որպէս Դաւիթ օրէ օր անող այն հրաշալիքէն՝ որ «ստորակ» առ «այնքան» Հայան գարթօնէն էր կեանքի բոլոր մարգերուն մէջ: Ու «երիտասարդ» կոչուող հոգեպէս և բարոյապէս ծիրած մարդոց այս խումբը, որպէս զեկական ու առաջնորդ այն ցեղին՝ որ պատմութեան սանդուխներն ի վեր արիւնոտ քաթերով կը մագլցէր, այս խումբը՝ իր դիւային սրատեսութեամբ գիտէր թէ գարթօնի շարժումը նախակցերն էր այն մեծ ու հզօր վերելքին՝ որուն սկսած էր «գերի» Հայր և որուն վերջաւորութիւնը՝ քաղաքական ազատութիւն և անկախութեան տիրացում մըն էր: Բոլորովին անտույլ իմացական գործունէութեան և արւեստներու, երիտասարդ այս թուրքերը ունէին առկայի առաքինութիւնը գիտակցելու այս շարժումի կարողական ուժին և բանալիք լայն հորիզոններուն: Ունէին գիտակցութիւնը եւ հետեւաբար՝ վնասկամութիւնը գործի յանձնելու, այսինքն ընելու այն՝ ինչ որ ըրեր էին իրենց բարբարոս պատմութեան ամբողջ տեսողութեան:

Իսկ այսպիսի մասյլ հակառակորդ մը կանխագգացումը ունէին գրեթէ բոլորը մեր աքառաստազէտ-մտաւորականներուն, որոնց կենսաբանական և լուստեսական գործունէութեան մէջ յոռետեսութիւնն առ հակառակորդականութիւնը անհերքաշնակ հնչիւններ կը բերէին ստեպ:

Անակնկալ էր ռեժիմը՝ որ իր գազանային ժանկներուն տակ բզկտեց Հայ Միտքը. անակնկալ էր, տակայն միաժամանակ եւ՛ սպասելի եւ՛ թուրքականութեան համապատասխան: Որքա՛ն կարելիութիւններ սպաննուեցան, որքա՛ն ծերութիւն չբողմնաւորուեցան, որքա՛ն բանաստեղծութիւններ կային որ չգրուեցան, որքա՛ն գեղեցկութիւններ կային որ չծնւեցան ու աշխարհին չբացուեցան: Մեր սուգը անհատներու կորուստին վրայ եղած պարզ ձգք մը չէ՛. մեր ցաւը յաւիտեան լուսն քերթողներու փշուած քնարներէն չի՛ գար, մեր վիշտը գիղկական ցամաքած ագրիւքներէն չի՛ բխիր: Մեր ցաւը՝ ցաւն է յանուն այն բոլորին՝ որ պիտի տեսնուէր և երկնուէր և որ այնքան ամբողջական կերպով սպաննուեցաւ իր սագմին մէջ. մեր կատաղութիւնը կը բխի անկարելիին գիտակցութենէն, ձօնապանքէն, զարդարանքներն ու թլկատիկներէն իրենց ամբողջ շփոթութեամբ չկարեալ ունեւալու խորունկ գիտակցութենէն: Ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս կարելի է ունենալ դարձեալ այդ սերունդին տարողութեամբ հսկաներ, ամբողջ դարաշրջան մը բացող և դարերու տիրող մեծութիւններ:

Այս ցաւով տառապեցաւ Ազէտէն ամառայեալ յետոյ եկող սերունդը, այս ցաւով ինքզինք վատնեց յաջորդն ալ և այժմ, յիշում տարինքս իմ, տակաւին կը նայտենք մեր վէպին, մեր Դիւցազնեղութեան, մեր Թաւրոսնին և մեր Քնարերգութեան. տակաւին չունինք նոյնիսկ Ազէտը իր ամբողջ ահաւորութեամբ պատկերող *Տէր* «Մարդկային կատակերգութիւն»ը: Տակաւին կը գտնուինք ազգեցութեանը տակ այն հարուածին՝ որում գոհ գացի՛ն վարածաններն ու Սիւսկները, և որում գոհ գնաց մանաւանդ Հայ Գրականութիւնը՝ գարգանալու և անելու իր կարելիութիւններուն մէջ:

« Հայ Գրականութեան ծառը անհիտուեցաւ և տակաւին զայն կենսաւորող հրաշագործ աւելը կտրատուած հիւղերու բացաւ՝ մեծներն կը հասնին ի զգաւ, առանց կարենալ քաղմատութիւն ա՛յն գեղեցկութիւնները, որոնք մեր ապրելու և տեսելու ցեղային կամքին և վնասկամութեան անխորտակելի տ-

